

РОЗДІЛ II. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.092

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-2-11>

ПОЕТИКАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ВТІЛЕННЯ ОБРАЗУ МІСТА В РОМАНАХ «ПРИГОДИ ОЛІВЕРА ТВІСТА» Ч. ДІКЕНСА ТА «БОРИСЛАВ СМІЄТЬСЯ» І. ФРАНКА

Богачевська Л. О.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов і перекладу

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 54, Івано-Франківськ, Україна

orcid.org/0000-0002-2367-541

lbogachevska@ukr.net

Ключові слова: *спільна тематика, типологічні подібності та відмінності, особливості урбанізму, просторово-часова характеристика, непрямий вплив.*

Завданням компаративістики, як однієї з галузей літературознавства, є встановлення міжлітературних зв'язків і дослідження типологічних особливостей у контексті світової літератури. Важливо, що порівняльне літературознавство фактично дає можливість піднести національну українську літературу до світового рівня, щоразу доводячи, що вона розвивалася не ізольовано, а згідно із канонами універсального літературознавчого контексту, ввібравши в себе моральні, мистецькі цінності і надбання людства. Англійський романіст і український прозаїк були речниками своєї епохи та суспільства та створили художньо трансформовану, однак узагальнену, типізовану дійсність.

У створенні образів міст Коктауна та Борислава англійським та українським авторами можна помітити спільні риси, а, можливо, навіть припустити вплив роману Ч. Дікенса «Тяжкі часи» на твір І. Франка «Борислав сміється», адже є низка цитат Каменяра, які підтверджують факт, що він зачитувався творами англійця.

Обидвом письменникам удалося відтворити пейзажі, звуки та запахи міста, адже перед очима читача реалістично постає строката картина багатолюдної метушні та хаосу. Місто персоніфікується, оживає завдяки засобам описання вулиць та площ, ярмарків і архітектурних споруд, фіксацією найменших деталей.

Урбаністичний простір відкривав нові можливості для пересічної людини, дарував віру в краще майбуття, але водночас лякав невідомістю, а згодом і «прибивав до землі» своєю реальністю. Риси урбанізму та образотворення великого міста досягаються авторами завдяки низці допоміжних засобів: пересування головних та другорядних персонажів вулицями міста, де відбуваються події та відтворюється тогочасна дійсність; зображення типових міських картин, що стають тлом подій; насичення текстової тканини різноманітними смисловими рядами, такими як назви різних верств населення, відтворення шуму та звуку переповнених вулиць, мозаїчне зображення товарів та поживи у базарний день (Ч. Дікенс); дієслів, іменників з дієслівним відтінком та назв знарядь праці (І. Франко).

**POETIC FEATURES OF THE ARTISTIC EMBODIMENT OF THE CITY IMAGE
IN THE NOVELS “THE ADVENTURES OF OLIVER TWIST”
BY CH. DICKENS AND “BORYS LAV LAUGHS” BY I. FRANKO**

Bogachevska L. O.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Shevchenka str., 54, Ivano-Frankivsk, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2367-541
lbogachevska@ukr.net*

Key words: *common themes, typological similarities and differences, features of urbanism, space-time characteristic, indirect influence.*

Comparative literary studies hold a prominent place among other fields science. Its mission is to establish inter-literary relationships and to study typological features in the context of world literature. It helps to raise national Ukrainian literature to the world level, each time proving that it developed not in isolation but in accordance with the canons of universal literary context, absorbing the moral, artistic values and heritage of a progressive society.

It is well-known that I. Franko was familiar with the works of Ch. Dickens as it has been repeatedly written in literary-critical works, highly appreciating his works.

In creating of urban images of Cocktown and Boryslav by English and Ukrainian authors parallels can be drawn, and even the influence of Ch. Dickens's novel “Hard Times” on I. Franko's “Boryslav laughs” can be suggested, since there are many quotes from the works of Ukrainian writer that confirm that he read the works of an English novelist.

Both writers were able to reproduce the landscapes, sounds and smells of the city, because before the eyes of the reader there is a realistic picture of crowded turmoil and chaos. The city is personified, revived by means of describing streets and squares, fairs and archetypal structures, fixing the smallest details. The urban space opened up new possibilities for the common man, gave the belief in a better future, but at the same time frightened by the unknown, and later “nailed to the ground” by its reality. The features of urbanism and the image of the big city are achieved by the authors through a number of aids: the movement of the main and minor characters through the streets of the city, which becomes the backdrop of events and recreates the present reality; images of typical urban landscapes that create the image and background of events; saturation of textual fabric with a list of different semantic series: as names of different segments of the population, reproduction of the noise and sound of crowded streets, mosaic representation of goods and food in the bazaar (Ch. Dickens); verbs, nouns with a verb tinge and the names of tools (I. Franko).

Завданням компаративістики, як однієї з галузей літературознавства, є встановлення міжлітературних зв'язків і дослідження типологічних особливостей у контексті світової літератури. Український літературознавець-компаративіст Д. Наливайко слушно зазначив, що «третя з основних літературознавчих дисциплін, поряд з історією літератури і теорією літератури, компаративістика пов'язана з ними обома, а її розвиток пов'язаний то з тією, то з тією дисципліною, залежно від того генетико-контактні зв'язки чи семантико-структурні спільності та відмінності

виступають у ній головним об'єктом вивчення» [1, с. 10]. Важливо, що порівняльне літературознавство фактично дає можливість піднести національну українську літературу до світового рівня, щоразу доводячи, що вона розвивалася не ізольовано, а згідно із канонами універсального літературознавчого контексту, ввібравши в себе моральні, мистецькі цінності і надбання прогресивного суспільства.

Ч. Дікенс та І. Франко – корифеї світової літератури, вони написали десятки томів талановитих творів із незабутніми героями. Як відомо,

І. Франко був знайомий з творами Ч. Дікенса, про які неодноразово писав у літературно-критичних працях, художніх творах, високо оцінював та намагався популяризувати їх, зокрема нами попередньо зроблена спроба проаналізувати процес сприйняття І. Франком творчого доробку Ч. Дікенса у нашій статті [2].

Критик І. Франко у статті «Із поезії Павла Думки» писав: «Великі сучасні поети як Дікенс, Золя навіть мертві речі – море, сад, скали, степ, ба навіть найменші дрібниці, як склеп із сиром, ринштук з брудною водою – малюють так, що одна така річ являється нам зовсім не подібна на другі» [3, т. 28, с. 90]. Отже, бачимо, що творчість Ч. Дікенса була предметом зацікавлення українського митця. Очевидно, що йдеться не про наслідування І. Франком творчості Ч. Дікенса, однак можна провести паралелі та знайти аналогії у виборі тематики в обох митців, бо «пошуки збіжностей і розходжень – невід’ємні компоненти будь-якого пізнавального акту» [1, с. 235].

Мета нашої розвідки – порівняти творчий процес образотворення «міста» у доробку англійського романіста Ч. Дікенса й українського прозаїка І. Франка, у літературних творах яких ця категорія слугувала як основна домінанта концептуальної побудови твору, використовуючи компаративно-типологічний аналіз.

Відомо, що у світовій дікенсіані є поняття «Лондон Дікенса». У столиці Британії у «Будинку Дікенса» наявні карти «його міста», а також численні путівники для відвідувачів, що бажають пройтися місцями, згаданими у його творах. Образ «міста» в творчості англійського романіста займає важливу нішу в цілісній побудові художньої реальності. Отже, цілком закономірно, що цей аспект творчості митця викликав і викликатиме пильну увагу літературознавців. Проблематику топографії у романах Ч. Дікенса порушував у своїх критичних працях Ф. Дж. Кіттон, один із засновників «Товариства Дікенса» [4]; В. Декстер, який став членом щойно згаданої літературної спілки в 1905 і проводив багато часу, подорожуючи Англією у спробі ідентифікувати містечка, села і інші місцевості, що пов’язані з життям та творчістю його улюбленого автора [5]; також цінним критичним доробком є дослідження Ф. Шварцбаха, асистента професора англійської літератури Вашингтонського університету, присвячені тематиці міста в творчості Ч. Дікенса [6].

Творчість І. Франка глибоко і різносторонньо досліджується в українському літературознавстві, адже український майстер слова – не тільки плідний письменник, а й філософ, політик, економіст. Варто відзначити праці сучасних українських літературознавців Р. Голода [7], Т. Гундарової [8], М. Наєнка [9], М. Ткачука [10], А. Швеця [11].

Літературознавець М. Легкий у своїй розвідці детально досліджує топоніміку у творах І. Франка, він створює ґрунтовне дослідження щодо міст, сіл, місцевостей, згаданих чи описаних у творах українського майстра слова [12]. Цікавою видається стаття харківської дослідниці Т. Матвєєвої, яка розкриває міську тематику у творчості І. Франка, однак вибирає цікавий аспект «інфернальної символіки» потойбічного світу [13].

Спільною психологічною домінантою обох письменників є спостережливість, вміння виокремити з повсякдення те, що є характерним і важливим для тогочасного суспільства. Цікаво, що ці риси характеру митці набули завдяки схожим професіям, якими оволоділи за життя: репортер для лондонських газет Ч. Дікенс і журналіст, публіцист І. Франко. Завдяки цьому англійський романіст і український прозаїк стали речниками своєї епохи та суспільства, адже за їхніми творами можна вивчати тогочасну дійсність, подекуди художньо трансформовану, однак узагальнену, типізовану.

Слід зазначити, що Ч. Дікенс, на відміну від І. Франка, застосовує прийом переплетення уявного та реального топосу, розміщуючи вигадані вулиці, будинки чи таверни в справжніх містах. Іноді дослідникам важко встановити зв’язок між художньо-образною одиницею та реальним місцем, що породжує дискусії та полеміку стосовно проблеми. Приміром, деякі вчені ідентифікують містечко Sockatown з роману «Тяжкі часи» з Манчестером, інші – з Престоном. Однак є думка, що Sockatown – це авторський вимисел, тобто уявне промислове місто, зразок поселення бідних робітників вікторіанської Англії. Це типізований образ індустріального забрудненого міста того часу.

Водночас І. Франко у своєму творі «Борислав сміється» відображає реальні події у справді наявному на той час місті – робітничий страйк, який закінчився великою пожежею Борислава восени 1873 року. Проте письменник у своїй творчій спробі пішов значно далі, адже він створив багатоплановий твір, у якому порушені соціально-психологічні проблеми. Образ реального робітничого міста Борислава набув символічного значення – це потвора, яка поглинає всі добрі наміри і бажання.

У створенні урбаністичних образів Коктауна та Борислава англійським та українським авторами можна знайти спільні риси, а, можливо, навіть припустити вплив роману Ч. Дікенса «Важкі часи» на твір І. Франка «Борислав сміється». Приміром, наведена нижче цитата Каменяра підтверджує факт, що він був добре знайомий з творами англійця: «Загалом роман «Борислав сміється» дотичний до тих процесів розвитку європейських літератур, що пов’язані з освоєнням робітничої тематики, яка стає об’єктом пильного худож-

нього аналізу впродовж XIX ст. (твори Ч. Дікенса, Е. Золя, Г. Гауптмана, Ф. Шпільгагена і О. Мірбо та ін.)» [14, с. 191]. Це висловлювання про популярність «робітничої тематики» у творчості західноєвропейських митців і згадка про Ч. Дікенса вказує на можливість «опосередкованого впливу» творчості англійського романіста на мистецький доробок українського письменника згідно із термінологією компаративістики.

Промовистою спільною рисою у створенні образу міста обох митців є змалювання контрастів, передача звуків, відображення запахів, що дає змогу занурити читача в тогочасну урбаністичну атмосферу. Образ міста у досліджуваних творах письменників – це густозаселена різноманітними у соціальному, психологічному, віковому планах персонажами територія, де народжуються та помирають, закохуються та розчаровуються, сумують та радіють міські жителі. Полярність міста вражає: багатство межує з бідністю, велич – з убогістю, респектабельність – зі злочинністю. Місто – це розкішні особняки, за якими знаходяться збіднілі помешкання, а також суди, контори, фабрики, робітні доми та боргові тюрми (два останні у англійському Лондоні). Приміром, Ч. Дікенс створив цілі галереї образів різних верств населення: кишенькових злодіїв, проституток, пияків, бездомних, які, гуляючи вулицями міста, створювали хаос, шум та небезпеку для перехожих.

Значимо, що строкату картину міста читач бачить завдяки спостереженням Олівера Твіста з однойменного роману під час того, як «друзі-злодії» везли його вулицями міста, і видаються дуже цікавими у географічно-топонімічному ракурсі. Адже хлопець мав можливість спостерігати за виром столичного життя у базарний день: «Потім купками потяглися на роботу робітники, посунули чоловіки й жінки з кошиками риби на голові, запряжені віслюками візки з городиною, фургони з усілякою живністю й м'ясними тушами, молочниці з відрами – нескінченна валка людей, що постачали харчами східні передмістя Лондона» [15, с. 162]. Барвисті переліки поживи та іншого товару відтворюють мозаїчну картину тогочасного ринку, адже, як засвідчує історія Лондона, насправді худобу та домашню птицю гнали вулицями міста до «смітфілдського ринку», аж доки бійню та ринок не перенесли за місто до Айлінгтона у 1855 році.

Звичайний Дікенсівський опис ніби занурює реципієнта в шумну і гомінливу атмосферу, у вир швидкоплинного хаотичного життя великого міста, який керується своїми, властивими тільки йому, законами: «Саме був базарний день... Селяни, різники, погоничі, лоточники, хлопчаки, злодії, гультяї, найнікчемніші волоцюги змішалися в один натовп; свист погоничів, гавкіт собак,

ревіння волів, мекання овець, рохання і вереск свиней, вигуки лоточників, крики, лайка, сварка зусібч, дзеленчання дзвіночків, шум-гам, що вихоплювався з шинків, тиснява, штовханина, виляск батогів, бійки, зойки, лемент, огидне виття, що лунало з усіх кінців ринку, і неміти, неголені, жалюгідні, брудні постаті, що шастали серед натовпу, – все це ошелешувало, приголомшувало того, хто потрапив сюди вперше» [15, с. 163]. Назви різних верств населення та найменування різноманітних звуків, створених тваринами та людьми, відтворюють блискавичну швидкість, із якою рухається все довкола у базарний день.

Схожими фарбами змальований образ міста Борислава: «В кошарах де-де тельнякали дзвоники, кричали касіери, скрипіли корби. Серединою вулиці тяглися вози з дровами, з мішками бульби, з хлібом і іншою поживою» [3, т. 14, с. 29]. Шум і гамір звичайнісінького дня супроводжується спробами населення забезпечити свої життєві потреби їжі та тепла. Автору також вдається занурити читача в робочу атмосферу міських працівників засобом нанизування великої кількості іменників із значенням робочого устаткування і дієслів, що відтворюють трудовий процес. «А всі муляри, заняті кругом на широкому плацу: хто тесанням каміння на фундаменти, хто гашенням вапна в двох глибоких чотиригранних вапнярках, усі копатільники, що копали ями під підвалини, теслі, що взаді, мов жовни, цюкали, обтісуючи здоровенні ялиці та дубове дилиння, трачі, що різали тертиці ручними пилами, цеглярі, що склали в стоси свіжо привезену цеглу, – весь той різnorodний робучий люд, що снувався, мов мурашки, по плацу, двигаючи, цюкаючи, хитаючи, стогнучи, потираючи руки, жартуючи та регочучись, – усі зупинилися і перестали робити, мов величезна, стораменна машина, котру одно подавлення крючка нараз спинить в її скаженім ході [3, т. 14, с. 3]. Бачимо, що читач потрапляє у вир подій життя бориславських трударів.

Обидвом письменникам удалося відтворити картини, звуки та запахи міста, адже перед очима читача реалістично постає строката картина багатолюдної метушні та хаосу. Місто персоніфікується, оживає засобами описання вулиць та площ, ярмарків і архітектурних споруд, фіксацією найменших деталей.

Автобіографічний персонаж Девід Коперфілд з роману «Девід Коперфілд» мандрує Лондоном уперше і його майбутній учитель містер Мел, не кажучи хлопцю дорогою жодного слова, проводить його до Салем Хауз, однак юний персонаж, застосовуючи спостережливість і допитливість свого характеру, що пізніше вилилися у його письменницьку діяльність, вчитувався у написи на певних будівлях, щоб пізнати, запам'ятати місцевість

«будинок для бідних», потім напис на воротах «для двадцяти п'яти бідних жінок». Так само й Олівер Твіст з однойменного роману після втечі від гробаря, сівши перепочити, побачив камінь: «На дороговказові великими літерами було написано, що звідси до Лондона рівно сімдесят миль. Цей напис дав новий напрям Оліверовим думкам. Лондон!... Величезне місто!... Ніхто – навіть сам містер Бамбул – не знайде його там! Він не раз чув від старших мешканців робітного дому, що хлопець з головою в Лондоні не пропаде – в тому великому місті, мовляв, є такі способи заробляти гроші, які селюкам і не снилися» [15, с. 67]. Столиця Англії – велетенське місто, де важко знайти людину, якщо вона цього не бажає. Персонаж Олівер Твіст з нетерпінням чекав, щоб потрапити до Лондона, де б він міг сховатися від наглядачів «робітного будинку» та реалізуватися в житті. Лондон з його великими можливостями стає тлом та місцем розвитку сюжету, формує характери та впливає на долі персонажів. Звісно, як і людина, персонаж імпліцитно перебуває у тій чи іншій країні, місцевості, проте вольовий герой може змінювати та вибирати свій особистісний простір.

Однозначно місто, велике чи мале, впливало на долі його мешканців, проте люди, що жили в місті, створювали певні верстви і, своєю чергою, змінювали його обличчя також, наповнювали життєвими турботами, радістю і печаллю, звичаями та обрядами. Літературознавець Ю. Лотман зазначав, що «взаємини людини і просторового образу світу є складними. З одного боку, цей образ створює людина, з іншого – він активно формує занурену в нього людину» [16, с. 335]. Урбаністичний простір відкривав нові можливості для звичайної людини, дарував віру в краще майбуття, але водночас лякав невідомістю, а згодом і «прибирав до землі» своєю реальністю.

Час художньо ущільнений та дає можливість розгортати сюжет на тлі вікторіанської епохи. Враження, яке отримує Олівер під час своєї подорожі, передається також і реципієнту як певне набуте знання про тогочасну дійсність. Він роздумував про різноманітні речі довкілля на шляху до Лондона: «Як багато в цьому місті шинків (а в Барнеті що не дім, то шинок чи трактир), мляво стежачи за каретами, що проїздили шляхом, і міркуючи, як усе ж таки дивно влаштований світ: адже кареті вистачає всього кількох годин, щоб подолати шлях, на який він витратив цілий тиждень, проявивши незвичайні для його віку мужність і рішучість» [15, с. 69]. Топоніми несуть культурно-історичну інформацію, втілюють устрій життя носіїв тогочасної культури, систему їхніх поглядів, уявлень, умовностей та поведінки людей.

Значимо, що очима головного персонажа перед нами відкривається світ вікторіанської Англії:

«Брудніших, злиденніших будинків йому не довелося бачити. Вулиця була дуже вузька, ноги загрузали в грязюці, в повітрі стояв густий сморід... В завулках, що відгалужувалися від головної вулиці, видніли нетрища халуп, п'яні чоловіки й жінки барложилися там у грязюці...» [15, с. 69]. Побачене Олівером видається малоприємною, проте реалістичною картиною тогочасної вікторіанської дійсності. Читач відчуває контраст між сподіваннями головного персонажа та реаліями довколишньої дійсності, що створює ефект протиріччя під час сприйняття прочитаного.

Приміром, епізод з роману «Олівер Твіст», у якому злодій Сайкс веде Олівера в невідоме для хлопця місце, демонструє поспіх персонажів та швидкість їхнього руху, завдяки частій зміні місцевостей, як тла, які зазначає і змальовує письменник у художній тканині тексту. «Коли вони звернули на Бегнел-Грін-роуд, уже розвиднілося... Що ближче до центру, то більше було на вулицях екіпажів і людського гомону, а квартали між Шордичем і Смітфілдом уже сповнилися оглушливого галасу, і важко було протовпитись... Проминувши Сан-стріт, Краун-стріт і Фінсбері-сквер, містер Сайкс звернув у Чізвелл-стріт, пройшов нею до Барбікєну, а звідти Лонг-лейном нарешті до Смітфілду, який ще здалеку зустрів їх нечуваним для Олівера гвалтом... Глянувши на годинник церкви Сент-Ендрю... Вони швидко проминули площу Гайд-Парк-корнер, звернули до Кенсінгтону» [15, с. 162]. Часо-простір складається з певних елементів-знаків: образів міст, вулиць, топографів, вказівників часу. Вживання великої кількості топонімів, локусів як назви вулиць, парків, скверів, церков в одному епізоді та певних описів переконують читача, що персонажі швидко пересуваються саме по вулицях ранкового Лондона. Отже, методом Ч. Дікенса було відтворення деталей зовнішнього світу, місцевостей крізь призму світосприйняття своїх персонажів, цим самим йому вдалося реалістично відтворити вікторіанську епоху для прийдешнього читача.

На відміну від опису Ч. Дікенса, по-іншому зображає вранішнє місто І. Франко. Він відтворює вже не самотні вулиці сонливого міста, коли ніщо ще не перешкоджає насолоджуватися міськими пейзажами, а момент коли місто прокидається: «Борислав починав оживлятися. Із темних нір, із затхлих, душних та тісних халабуд вилізли брудні, заспані люди. Вони починали день прокляттями і сваркою, не мившись і не хрестившись, тяглися до шинків, а відси, випивши по келишкови горілки, закусивши сухим хлібом і взявши за пазуху також сухого хліба, трохи ковбаси або головку часнику, ішли на роботу» [3, т. 14, с. 29]. Тут не спостерігається пересування вулицями міста (що дає панорамну картину дійсності чита-

чеві, як у Ч. Дікенса), проте автору вдається створити образ міського пейзажу так, щоб територія цілого Борислава сприймалася як єдине ціле, адже вранішні події узагальнюються, типізуються – так відбувається кожного робочого дня з усіма робітниками. Час подій ніби пришвидшується, бо люди так поспішають, що не миються, не моляться, а лаються, щоб їм не заважали здійснити важливі щоденні ритуали у шинку. Отже, часово-просторові прикмети мають художньо-естетичну конкретність та вказують на взаємозв'язок художнього твору та реальної дійсності.

Звісно, що такий сучасний і не цілком зрозумілий феномен «міста» став об'єктом зацікавлення в творчості І. Франка, де набув художньої трансформації, переосмислювався під різними кутами зору. Адже мистецтво, як відомо, «створює умовний світ, що експериментує з цим простором і торжествує над ним» [16, с. 108]. «Цілий плац на розі улиць Панської і Зеленої заповнений був людьми, деревом, камінням, цеглою, гонтьям, купами глини і подобав на велику руїну. Тільки одна дощана буда, трохи пониже в невирубаним саду, мала вид живий і принадний. Вона була прикрашена зеленою ялиною від входу, всередині обвішана диванами, в ній і довкола неї крутилися прислужники з криком та прокляттями» [3, т. 14, с. 3]. Місто стає осередком цивілізації, де кожен прагне знайти краще життя. Хронотоп (перехрещення категорій місця і часу) – це цілісна система, що організовує художньо-естетичний матеріал у літературному творі та здебільшого виконує сюжетотворчу та формотворчу функції. Маркери місця та часу несуть певну інформацію реципієнту, вони вказують на характерні дії у просторі та часі.

І. Франко вмів спостерігати, аналізувати факти суспільного та особистого життя людини. У листі до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 р. він писав, що в своїй творчості часто використовує образи людей і місць, що реально зустрів у своєму житті. Письменник описує: «Я поїхав залізнично

цею до Стрия, а відси рушив сільським трактом до Синевідська та на Побук, Бубнице, Тисів, Церковну, Мізунь, Велдіж, зайшов до Лолина» [3, т. 49, с. 244]. Точний опис маршруту свідчить, що І. Франко надає велике значення місцевості. Реальні місця набувають художнього втілення у творах, коли його герої зображені у процесі пересування з місця на місце. Безліч місцевостей від українських до європейських описано і згадано у творчості І. Франка – рідне село Нагуєвичі, Дрогобич, Борислав, Самбір, Тернопіль, Львів, Відень, Будапешт та багато інших.

Риси урбанізму та образотворення великого міста досягаються авторами завдяки таким засобам: пересування головних та другорядних персонажів вулицями міста, де відбувається дія та відтворює тогочасну дійсність; зображення типових міських пейзажів, що створюють образ; насичення текстової тканини переліком різноманітних смислових рядів: назв різних верств населення, відтворення шуму та звуку переповнених вулиць, мозаїчного зображення товарів та поживи у базарний день (Ч. Дікенс); нанизання великої кількості іменників із значенням робочого устаткування і дієслів, що відтворюють трудовий процес (І. Франко). Зазначимо, що хромотопні характеристики безпосередньо залежать від характеру дії персонажів та їхнього психологічного настрою: часта зміна топосів та локусів свідчить про швидкість пересування персонажів, водночас хаос на переповнених вулицях міста породжує невпевненість персонажів чи відповідає їхньому внутрішньому стану та спонукає до пошуку свого «Я» (Ч. Дікенс). Водночас засоби організації просторово-часової площини твору допомагають читачеві перейнятися тогочасною дійсністю та адекватно сприймати характер персонажів (І. Франко). Урбанізм – це духовна домінанта світосприйняття, а персонажі, опинившись у містах, починають усвідомлювати себе у цілком іншому незвичному для них ракурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Наливайко Д. Спільність і своєрідність: українська література в контексті європейського літературного процесу. 1988. 393 с.
2. Богачевська Л. Огляд рецепції творчості Ч. Дікенса літературознавцем І. Франком і типологічні особливості їхніх художніх творів (компаративний аспект). *Південний архів. Філологічні науки* : збірник наукових праць. 2017. С. 188–193.
3. Франко І. Зібрання творів. У 50-ти т. 1976–1986.
4. Kitton Frederick George. *Dickensiana: a bibliography of the literature relating to Charles Dickens and his writings*. 1886. 510 p.
5. Walter Dexter. *The London of Dickens*. 2015. 276 p.
6. Schwarzbach F.S. *Dickens and the City*. 2014. 258 p.
7. Голод Р. Іван Франко та літературні напрями кінця XIX – початку XX століття. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Ін-т франкознав. 2005. 281 с.
8. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр: до 150-річчя від дня народження Івана Франка. Укр. нац. ін.-т Гарвард. ун-ту; Ін-т критики. 2006. 350 с.

9. Насенко М. Іван Франко: тяжіння до модернізму. 2006. 93 с.
10. Ткачук М. Жанрова структура прози Івана Франка (бориславський цикл та романи з життя інтелігенції). 2003. 383 с.
11. Швець А. Злочин і катарсис: кримінальний сюжет і проблеми художнього психоаналізу в прозі Івана Франка. 2003. Вип. 5. 235 с.
12. Легкий М. Охопив щонайширші простори (топонімічний сегмент прозової імагографії Івана Франка). 2010. Вип. 5. С. 96–106.
13. Матвєєва Т. Інфернальна символіка міського простору (на матеріалі української романістики другої половини XIX століття). *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XIII. Частина 1. С. 239–248.
14. Франко І. Документи і матеріали. 1856–1956. 1966. С. 191.
15. Дікенс Ч. Пригоди Олівера Твіста / пер. М. Пінчевський, Г. Пінчевська-Чекаль, О. Терех. 1987. 423 с.
16. Лотман Ю. Семиосфера: культура и взрыв внутри мыслящих миров. Санкт-Петербург. 2010. 704 с.

REFERENCES

1. Naly'vajko, D. (1988). Spil'nist' i svoyeridnist': ukrayins'ka literatura v konteksti yevropejs'kogo literaturnogo procesu [Commonality and originality: Ukrainian literature in the context of the European literary process]. Kyiv: Dnipro. 393 p. [in Ukrainian].
2. Bogachevs'ka, L. (2017). Oglyad recepciyi tvorchosti Ch. Dikkensa literaturoznavcem I. Frankom i ty'pologichni osobly'vosti yih hudozhnih tvoriv (komparaty'vny'j aspekt) [Review of the reception of the work of Charles Dickens by literary critic I. Frank and typological features of their works of art (comparative aspect)]. *Southern Archives. Philological sciences: Collection of scientific works*. Vol. LXVI, pp. 188–193 [in Ukrainian].
3. Franko, I. (1976–1986). Zibrannya tvoriv: U 50-ty' t. [Collection of works: in 50 volumes]. Kyiv: Naukova Dumka [in Ukrainian].
4. Kitton, Frederick George. (1886). Dickensiana: a bibliography of the literature relating to Charles Dickens and his writings. 510 p. [in English].
5. Walter Dexter. (2015). The London of Dickens. 276 p. [in English].
6. Schwarzbach, F.S. (2014). Dickens and the City. 258 p. [in English].
7. Golod, R. (2005). Ivan Franko ta literaturni napryamky' kincyа XIX – pochатku XX stolittya [Ivan Franko and literary trends of the late XIX – early XX century]. Lviv: Lviv nat. univ. I. Franko. 281 p. [in Ukrainian].
8. Gundorova, T. (2006). Franko ne Kamenyar. Franko i Kamenyar: Do 150-richchya vid dnya narodzhennya Ivana Franka [Franko is not Kameniar. Franko and Kameniar: to the 150th anniversary of the birth of Ivan Franko]. Kyiv: Krytyka Ukr. nat. in-t of Harvard University; Inst of Criticism. 350 p. [in Ukrainian].
9. Nayenko, M. (2006). Ivan Franko: tyazhinnya do modernizmu [Ivan Franko: the attraction to modernism]. Kyiv: Academ vydavnytstvo. 93 p. [in Ukrainian].
10. Tkachuk, M. (2003). Zhanrova struktura prozy' Ivana Franka (bory'slavs'ky'j cy'kl ta romany' z zhy'ttya inteligentsiya) [Genre structure of Ivan Franko's prose (Boryslav cycle and novels on the life of the intelligentsia)]. Ternopil: Bohdan. 383 p. [in Ukrainian].
11. Shvecz', A. (2003). Zlochy'n i katarsy's : Kry'minal'ny'j syuzhet i problemy' hudozhn'ogo psy'hoanalizu v prozi Ivana Franka [Crime and catharsis: Criminal plot and problems of artistic psychoanalysis in the prose of Ivan Franko]. *Frankoznavcha seriya*. Vol. 5. 235 p. [in Ukrainian].
12. Legky'j, M. (2010). Ohopy'v schhonaishy'rshi prostory' (toponimichny'j segment prozovoyi imagografiyi Ivana Franka) [Covering the widest spaces (toponymic segment of prose imagography of Ivan Franko)]. *Paradygma*. Vol. 5, pp. 96–106 [in Ukrainian].
13. Matvyejeva, T. (2010). Infernal'na sy'mvolika mis'kogo prostoru (na materialy ukrayins'koyi romanisty'ky' drugoyi polovy'ny' XIX stolittya) [Infernal symbolism of urban space (on the material of Ukrainian novels of the second half of the XIX century)]. *Aktual'ni problemy' slov'yans'koyi filologiyi*. Vol. XIII. Part 1. pp. 239–248 [in Ukrainian].
14. Franko, I. (1966). Dokumenty' i materialy'. 1856–1956 [Documents and materials. 1856–1956]. Kyiv. 432 p. [in Ukrainian].
15. Dikkens, Ch. (1987). Pry'gody' Olivera Twista. / per. M. Pinchevs'ky'j, G. Pinchevs'ka-Chekal', O. Terex [The Adventures of Oliver Twist. / translated by M. Pinchevsky, G. Pinchevska-Chekal, O. Terekh]. Kyiv: Dnipro. 423 p. [in Ukrainian].
16. Lotman, Yu. (2010). Semy'osfera: Kul'tura y' vzruv vnutry' muslyashhy'h my'rov. [Semiosphere: Culture and the explosion within the thinking worlds]. *Stat'y'. Y'ssledovany'ya. Zametky'*. Sankt-Peterburg: Y'sk-vo. 704 p. [in Russian].